

- herkomst: Middelnederl. 'swants' = staart, penis, zwenkende beweging; vergelijk met Duits 'einem einen Schwanz streichen' = vleien, flikflooiën, het niet ernstig menen, kwispelsaarten, hevig schud-den.
- betekenis: sterk heen en weer bewegen, ermee rammelen, grappen vertellen.

zwadderen

- bv. *mee a stuk in bunna kraog zwaddenda za van diejan kafee nao d' aandor.*
- herkomst: behoort tot het rijtje van de woorden die een 'heen en weer bewegen' uitdrukken en daarom met een klanknabootsende 'zw-' begin-nen: zvaaten, zwalpen, zwieren (op de zwier gaan), zwenken, zwabberen, zwaanzen...
- betekenis: heen en weer bewegen, 'boemelen'.

zwalper: zie schelpei.

zwaod

- bv. *as 'i spek bed gebakkan is, eet ek da zwaod ok gera.*
- herkomst: Middelnederl. 'swaerde, swart, swert, swet' = rand; hier dus de spekrand; 'swart, swet' kan in de plaatsnaamkunde naast de donkere kleur ook de grensligging van een plaats aanduiden, bv. swet-de grensligging van een plaats (afsluit), sloot (= grensgracht die een stuk grond afsluit), swetland, swetmote (= **regenote**); vergelijk met Duits 'die Schwartt' en Engels 'the sword' (= o.a. de zwaard, huid).
- betekenis: zwoerd, spekrand, met haar begrooide huid.

zwikzwak

- bv. *am liep mee groeta passa gelijk na langa zwik-zwak over da straat.*
- herkomst: drie mogelijke verklaringen: 1. 'zwak' had vroeger ook de betekenis van 'lenig', 'buigzaam'; 2. 'zwik' betekent ook 'verdraaiing van een lichaamsdeel' (bv. zijn voet verzwikken) en sluit dus aan bij 'zwak'; 3. 'zwik' kan ook gewoon een i-vorm van 'zwak' zijn, zodat een ezelwoord (= i/a-woord) ontstaat: vergelijk met **kwinkwank**, rimiram, zigge-zagge, zipzappen...
- betekenis: lang, mager persoon die met zwaaiende bewegingen stapt.

Om het niet af te leren...

Geelse straat- en plaatsnamen die iedereen kent, hebben soms een interessante herkomst. Op de volgende pagina's enkele voorbeelden daarvan. De onderschriften bij de foto's (uit de oude doos van het Gasthuismuseum St.-Dimpna) zijn in 't Geels. U verstaat dat wel.

Doelenstraat



Wie wietter nog datter oep elleken boek van de Doelestraat nering en tering te veine was? En ge kost er mee aven otto langs twieje kaante in!

- attestatie: 1576, seckeren driessche geleghen neffens den doele; 1638, seeckere huysken gestaan in het doelstraethen.

- ligging: de huidige Doelenstraat, die pas na 1900 tussen de Kollegestraat en de Billemonstraat werd bebouwd, ligt eigenlijk niet aan de vroegere doelen. Waar de huidige gebouwen van het Sint-Aloysiusinstituut staan, lagen de Grote Doelen en op de plaats van het huidige Schuttershof de Kleine Doelen.

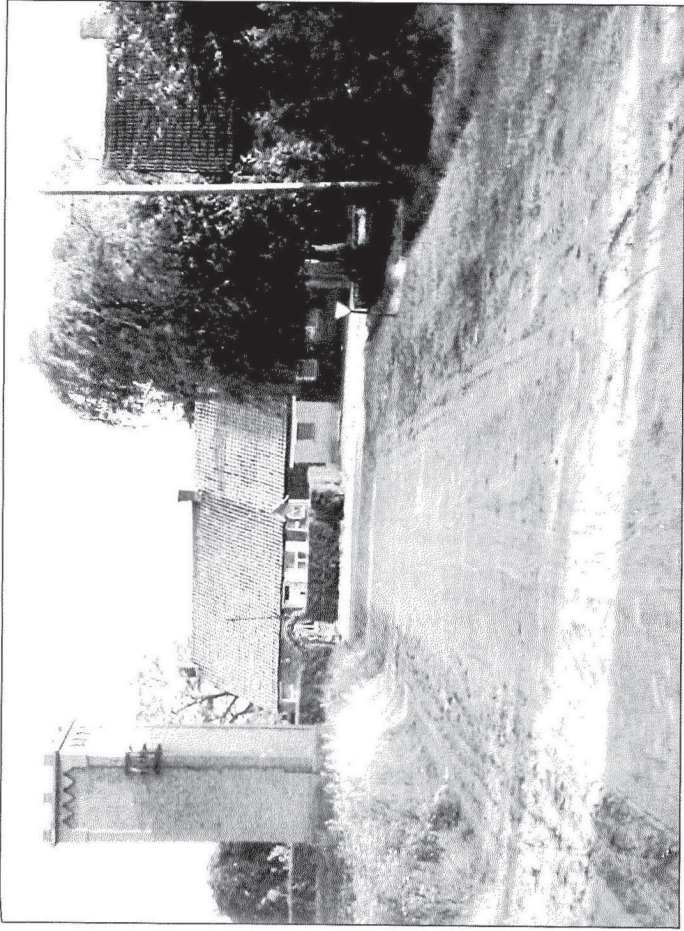
- herkomst:

1. 'doel' kan etymologisch op één lijn met 'del' gesteld worden = bijvorm van 'dal' = kleine maar scherpe inzinking (vergelijk met Engels 'a dell' = een nauw dal); 'doel' betekent dan pimair 'een greppel', 'een kleine sloot' en vervolgens 'de aarde die door het graven van een sloot op een hoop geworpen is'; de latere betekenis van 'schietbaan' gaat dus uit van 'de opgeworpen dam' achter de schiet-schijf; de eerste doelen waren immers Lage Doelen met een liggende wip.

2. er waren in Geel drie schuttersgilden: de kruisboogilde van Sint-Joris, de handboogilde van Sint-Sebastiaan en de bukskilde of kolveniers (kolf = breed achterend van een geweer); wie op het schuttersfeest de hoofdvogel afschoot was de koning en wie dat 3x deed was de keizer van de gilde; vandaar de familie-naam De Koninck en De Keyser.

- betekenis: de straat naar de schietstranden of doelwitten.

Eindekens



Hie ziede d'Eindekes gelek z'oepe Ralekove beginne: een zaandsstraat mee e kaarspoe(w)er neffe. 't Kabien staot er nog, mor die schoe(w)en boerderij is eweg.

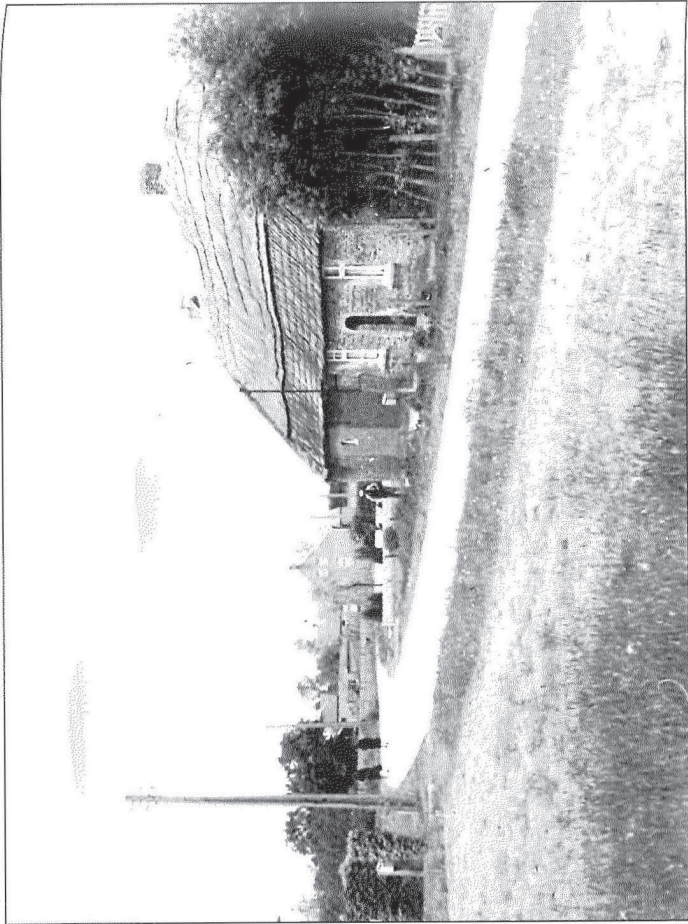
- attestatie: 1843, Eyndekens straat, chemin du Hamneau de Rauwelkoven à celui dit l'Eyndekens.

- ligging: van Rauwelkoven naar het Kempisch kanaal.

- herkomst: verkleinwoord van 'einde' = uiteinde, afgelegen plaats, grens, rand; vergelijk met Gooreinde; er was ook een Eindekenshoef (einde 19de eeuw) = boerderij, gelegen aan het kanaal in Rauwelkoven.

- betekenis: plaats aan de rand van het dorp waar, na de grote rooiingen, nog kleinere individuele ontginningen voor privé-uitbreiding plaatsvonden, waarschijnlijk op vochtig terrein; daarna 'settelde' men er zich.

Gooreind



De Goe(w)erind in de jaore fefdig. Dees is de boerderij waoda de Kolonie vruger begonne is. Ze hemme da ge-baake in 1853 gebuurd neu zes kostgaste die kolera hadde.

- attestatie: 1534, van enen boyse metten bogarde gelegen aen **goivrynde**;

1600, inde **goivrynde** gelegen aenden draeyboom.

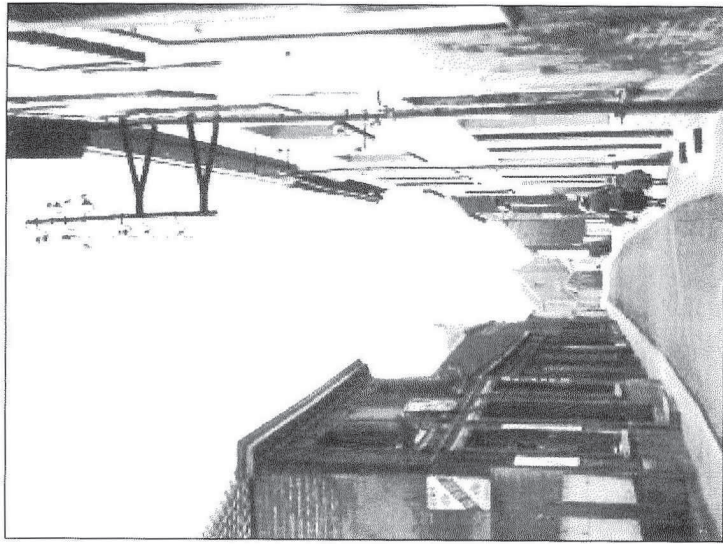
- ligging: tussen de Groenstraat en het Kempisch Kanaal.

- herkomst:

1. goor = een laagte die nooit geheel droog valt en een modderige bodem heeft; de meeste goren hebben bij hoge waterstand een natuurlijke afvloeiing naar een riviertje, in tegenstelling met een ven of een meer; er waren in Geel een 40-tal goren, bv. Mosselgoren, Biesgoot, Meergoot...; vergelijk ook met de familienaam Goor en Van Gorp = goor + apa (= Germaans 'water') => goorpe => gorp; wie bij het modderige water woonde.
2. einde = namen op '-einde' komen in de Antwerpse Kempen veel voor: in Geel waren er 20 plaatsen met de naam 'einde', bv. Braakeinde, Moleneinde, Poeleinde; oorspronkelijk had 'einde' de betekenis van 'wat zich aan het einde bevindt, wat laatste is'; = synoniem van 'kant, zijde, grens, rand, zoom, boord' van een dorp; daar vonden de ontginningen plaats; wanneer men zich op die ontgonnen plaatsen geseteld had, kreeg 'einde' gewoon de betekenis van 'plaats, oord, streek, gebied'; vergelijk met de familienaam Vanden Eynde.

- betekenis: gebied gelegen aan de rand van drassige heide.

Kameinestraat



De Kameinestraat, ok ènd de jaore fefdig. Nemieje te borkenne! Lings vaven ziede de pissijn, daoneffe café De Klok en aon den overkaant... zijde gij meschins da mènneke da mee se moeke nao'i patrenaot waandelt?

- attestatie: 1442, vande peperstrate ende **cameynestraeten**; 1733, in de **comijnstraat**.

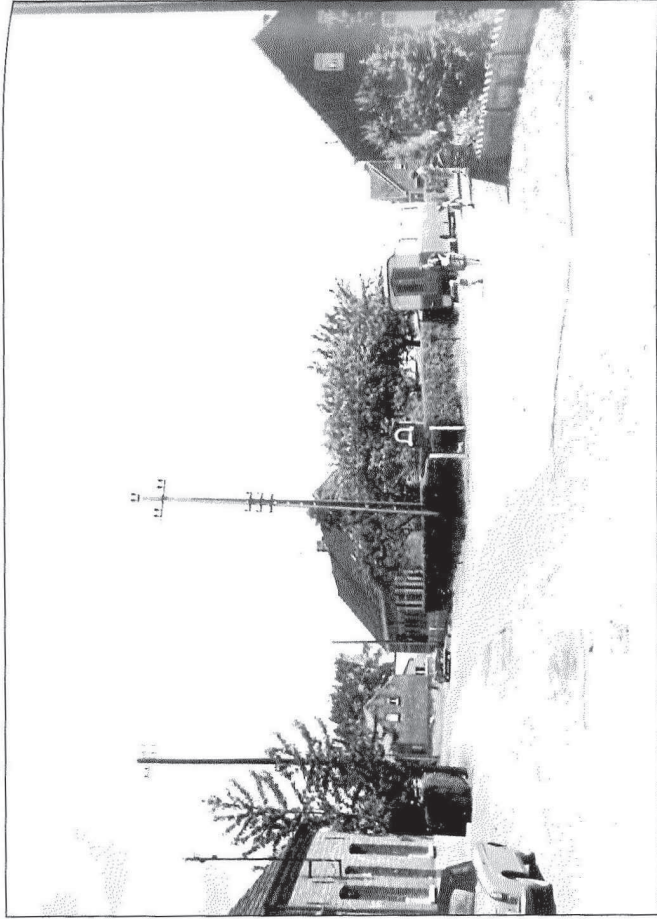
- ligging: verbinding tussen de Markt en de Waaiburg.

- herkomst: drie mogelijkheden:

1. de straat werd genoemd naar haar voorname huizen met gemetselde 'camen-' of 'kemina-de' = schoorsteen (Frans 'cheminée'), bv. Ooievaarsnest (1611), Waaiburg (1503); de andere huizen hadden boven hun stookplaats slechts een opening in het dak; de Kameinestraat had echter die naam al vóór die 'herenhuizen' er stonden; bovendien verklaart 'kamein' de 'o' van 'Komijnstraat' niet (zie attestatie).
2. Middelnederl. 'commonie' = gemeenschappelijke weide; dus een straat die naar de weiden liep; vergelijk met de Pas (= 'pascua' = weide) die waarschijnlijk ook naar die weiden liep; maar hiermee zijn de '-a-' en '-eine-' van Kameinestraat niet verklaard.
3. anderen verwijzen naar de plant 'comijn' met als nevenvorm 'camin' = Oudfrans 'comin' = schermbloemige plant waarvan de zaadjes als aromatische specerij en olie werden gebruikt (vergelijk met 'kamille'); de Kameinestraat leidde naar het veld waar 'camin' gewonnen werd; de naam sluit zo aan bij die van andere straten die naar dat veld liepen, bv. de Peperstraat = de straat die naar het veld met de peperwortel leidde; ook zo de Veldstraat waarin de Kameinestraat uitmondde; bovendien zijn er in Geel nog straten met een plantnaam, bv. Venkelstraat, Koolhof.

- betekenis: m.i. een straat die naar het veld met 'komijn/kamin' leidde.

Kievermont



De mik van Kievermont. Rechts ziede de Keukerkastraat, en dao stao een barak van brekernannen of bobbers. Of van terreminsvolk, da kan ok.

- attestatie: 1357, *dimidium bonarium terre arabilis jacens in campo dicto kievermonderacker* (= Latijn: de helft van een bunder ploegbare grond gelegen in het veld genoemd Kievermonderacker); in *campo de Kievermont; 1545, gelegen op keyvermonde velt.*

- ligging: tussen de Groenenheuvel en de Retieseweg.

- herkomst: eerst een stukje geschiedenis, dan de naamsverklaring:

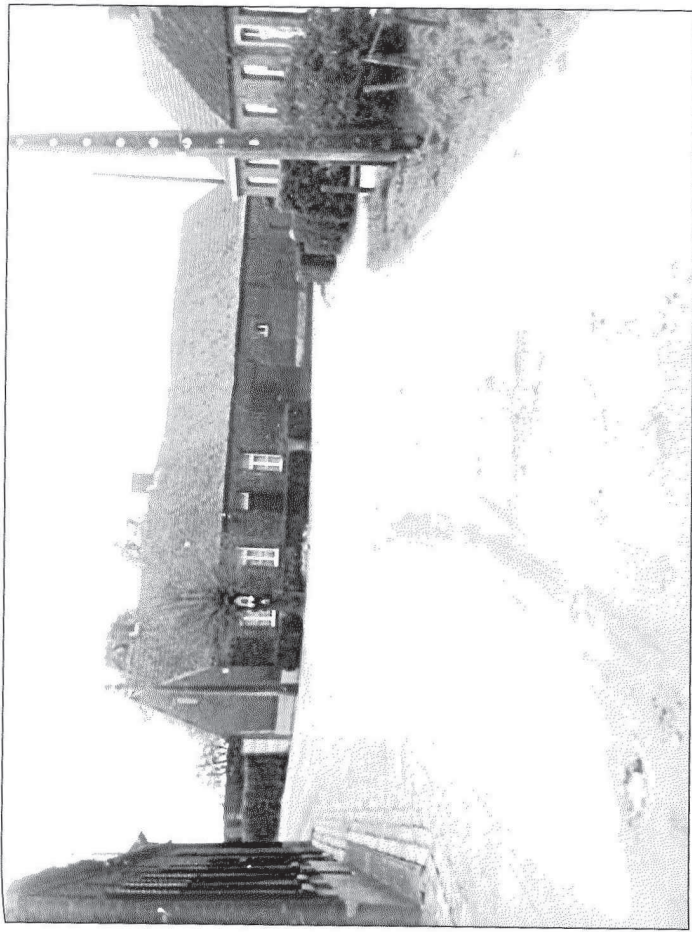
1. 'Kievermont' (947) of 'Kievermunt' (972) was de naam van een abdij bij Luik, waartoe ons 'Kievermont' behoorde en waarvan het dus die naam overnam; na geruzie werd de abdij in 980 verwoest en de goederen werden verkocht: zo zouden er ook bezittingen van Kievermont bij de Heren van Geel zijn gekomen.

2a. 'mond': uit Middel nederlandse attestaties blijkt dat het tweede deel van 'Kievermont' eigenlijk 'mond' is, maar als 'moni' met 't' wordt uitgesproken; Germaans 'mund, mond' = beschermer, mombet, voorgd (vergelijk met de Germaanse naam 'Ed-mond' = beschermer van het erfgoed).

2b. 'kiever': nu we het tweede deel 'mond' als een Germaans woord aannemen, moet het eerste deel 'kiever' ook Germaans zijn (vergelijk met de Germ. naam 'Leonhard', waarin 'leon' niet de Latijnse 'leeuw' is, maar het Germaans 'lewa' = genadig); 'kiever' is afgeleid van 'kiven, kijen' = ruzie maken om iets; vergelijk ook met 'Kiverdonk' in Retie en met 'Kijfveld' in Bel; 'Kiever' werd via het Picardische 'laquière' verfransd tot het gelijkklinkende 'Chèvre' (= geit) en omdat men in 'mond' een 'mont' of 'berg' zag, ontstond 'Chèvremont', vertaald in slecht Latijn als 'capraemons' = de geitenberg.

- betekenis: m.i. grondgebied onder toezicht omdat er 'gekijf' om is.

Malosewaver



Nog een mik: de Malosewaover en de Zaaandstraot. Hie is ok veul vernaanderd; de weg is vel beter gewewerre. Ge zie: alles hee se veudiejel.

- attestatie: 1536, in *malbos*; er zijn 10 verschillende schrijfwijzen aangetroffen: *malbos, maloes, malus, maloy, malis, maeyloos, maeyloys, malies, malois, males.*

- ligging: Malois ligt tussen het Laar en Bel; moet een uitgestrekt gebied geweest zijn, wat blijkt uit de talrijke toponiemen genoemd naar Malois: o.a. Maloisbeemden, Maloisbroek, Maloisdijk, Maloisgoor, Maloishei, Maloishoef, Maloise schans, Maloisvijver.

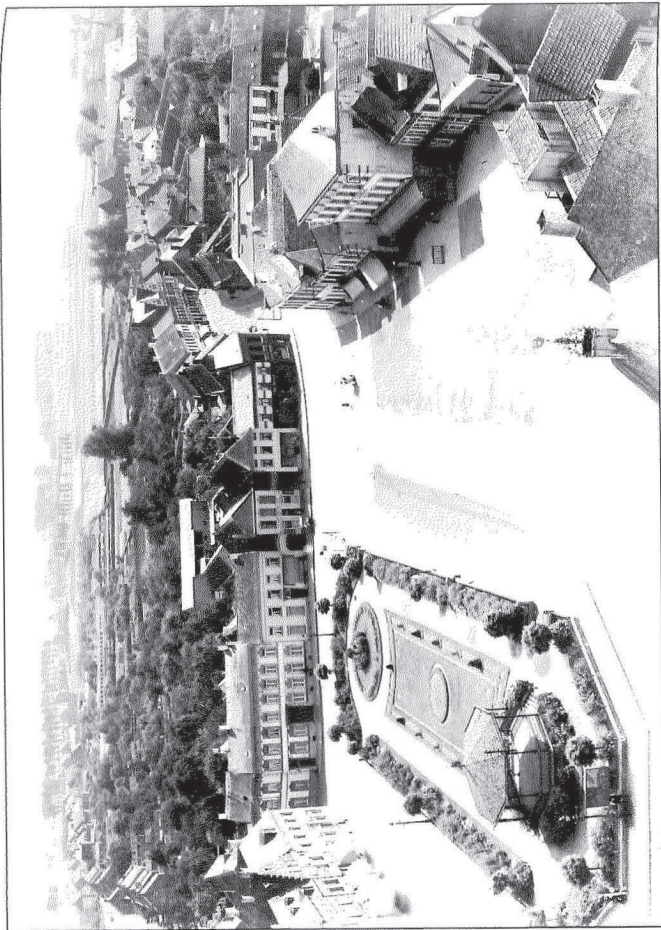
- herkomst: twee delen: Malois + waver.

1. Malois: het grondgebied met het hof werd genoemd naar de pachteres Vrouwe Lijsbet van Malois, die in de eerste helft van de 15de eeuw dat leenhof bezat, waar kleinrecht gesproken werd en cijnzen geïnd; voordien heette de streek Monkeram (= woonplaats van monniken), z.a.: Malois zelf is misschien de verfranse Germaanse naam 'mathala-wulfus' => 'mala-us' => 'malus', wat betekent 'wie strijvaardig als een wolf in de vergaderplaats optreedt'.

2. waver = vijver, wouwer; zie Hetewaverdijk.

- betekenis: vijver behorend tot het gebied van Malois.

(Grote) Markt



De Mèt, getrokke vanoep den tore in de jaore dèttig. Ziedis hoe grun Geel nog was, achter de hao(w)ezze van de Mèt en de Pas! En da park schijnt effenaf schoe(w)en geweest te zèn. D'èr stao traves ok al een kreenkar, mor die hee efkes gin klandieze.

Ooievaarsnest



Hie zitte me loater, in de jaore sevetig. Ge ziet de Kaminestraot mee den Ooievaarsnest al in redelek vervallen toestaand, en nog veul gebaakes daorroond. Allemaal eweg!

- attestatie: 1611, een huys ende hoff metten appenditien gestaen ontrent de merct geheeten den **Oeyvaert nest**.

- ligging: op de Werf (centrum van Geel).

- herkomst: 1. symbolisch; 2. linguïstisch:

1. een veel voorkomende huisnaam: ooievaars werden beschouwd als geluk- en kinderbrengers in de woningen waarop zij gezeten en genesteld waren; men plaatste daarom karwielen op de daken om de ooievaars tot nesebouw uit te nodigen wanneer ze tijdens de zomermaanden in onze streken verbleven; de naam werd ook aan herbergen gegeven omdat hij symbool staat voor de rust na een vermoeiende reis naar verre streken.

2. de naam is afgeleid van Mnl. 'oeyvare, oeyvare', waarin 'ode' = geluk, goed, rijkdom, bezit (vergelijk met 'kleinood' = iets waardevols), en 'vare' = 'bare' = dragen, brengen; dus de ooievaar is de bringer van geluk, de kinderbrenger; maar waarschijnlijk is de naam een volksetymologische aanpassing van het oudere woord 'udvare, waarin 'ud, od' = water; moeras en 'varen' = gaan, stappen (Duits 'fahren'), zodat de oorspronkelijke betekenis eigenlijk is 'de vogel die door het moerasse water waadt'.

- betekenis: met die aanpassing tot 'kindergelukbrenger' hebben onze voorouders waarschijnlijk lastige kindervragen willen vermijden.

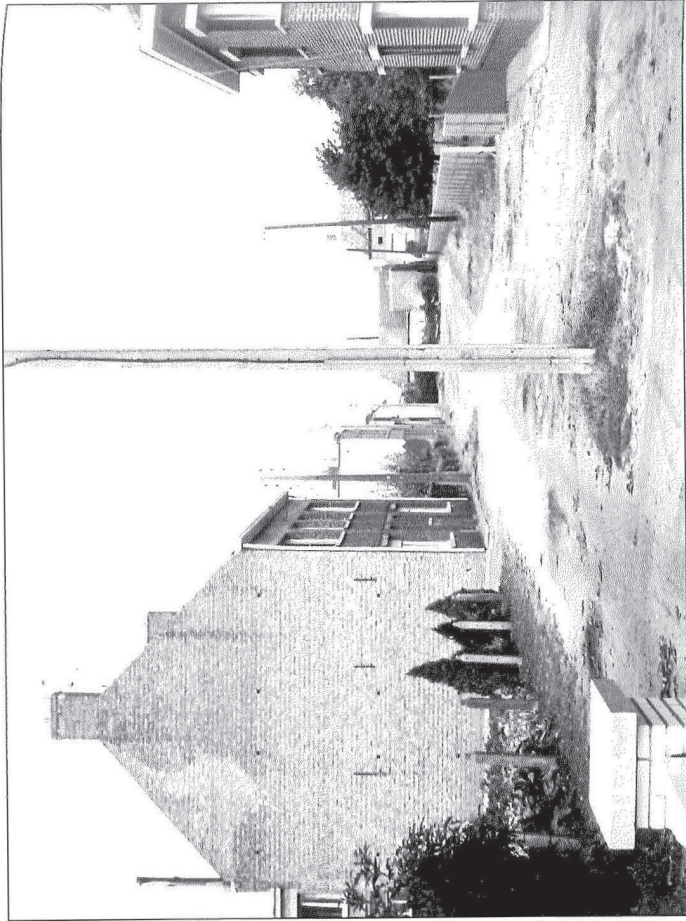
- attestatie: 1563, *dlam gestaen aende groote merckt alhier*.

- ligging: centrum van Geel.

- herkomst: Middelnederl. 'merket, market' e.a. = Latijn 'mercatus', volks-Latijn 'marcatu' = koopwaar, plaats waar gekocht en verkocht werd; let op de naam 'Mercator' = kramer, koopman.

- betekenis: marktplein.

Patronaatstraat



Oem de Patronaatstraat te maake, hemme ze oep de Lebonstraat e tiejeg haol(w)ezoke afgebroke. Vrugger was er al ne pad, mee nen ellentrikkapaol oep den boek. Inietjens stoen dieje in 't midde vant straat!

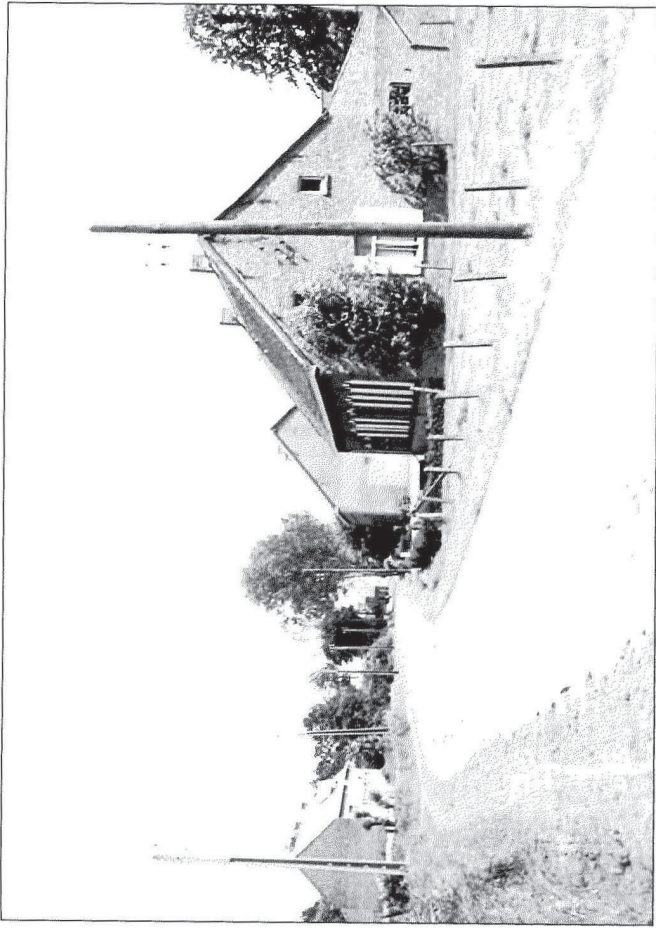
- attractie: (mondling, 20ste eeuw) *In de zaal van het Patronaat hebben we verschillende keren toneel gespeeld.*

- ligging: tussen de Werf en de Technische Schoolstraat.

- herkomst: patroon = Frans 'patron', Latijn 'patronus' (= beschermheer, vertediger) afgeleid van Latijn 'pater' = vader; iedere parochie had een 'patroon' of beschermelijke onder wiens hoede ze stond.

- betekenis: een straat waar het parochiehuus of patroonaat van de parochie Sint-Amands stond, d.w.z. waar eertijds jongens en meisjes, mannen en vrouwen o.l.v. een priester (of leken) apart hun vergaderingen hielden of voor hun activiteiten samenkwamen; in Geel was er ook een 'katholieke' bibliotheek gevestigd.

Rauwelkoven



't Schent da Ralekove 't aatste stuk van Lerrern is. Vrugger was da een kasseibaon, ok weral mee e kaarspoewer dernevest.

- attractie: **1411**, persone **Wilhelmus de Rauwelkoven**; **1772**, comende van laerm op **raelkoven** tot aen de vesse.

- ligging: tussen de Groenstraat en de Reiten.

- herkomst: twee verklaringen:

1. = Rauwelic-hoven: Middelnedertl. 'rauwelic' = rauw (= ruw, woest, onbewerkt) + achtervoegsel '-elijk' = rauwelijk (vergelijk met 'rijk-elijk'); Rauwelkoven was inderdaad een rauw gebied, maar iedere beginnende 'hove' was toen woest en onontgonnen; bovendien lijkt de invoering van het achtervoegsel 'elijk' een kunstmatige oplossing om de 'k' in de naam te verklaren; ook sluit deze verklaring niet aan bij de grote traditie, ook van de 9de eeuw, om grondbezit met de naam van de eigenaar en zijn aanhangers aan te duiden.

2. = 'Radulf-inga-hoven': namen met 'hove' werden in de 9de-10de eeuw gevormd; hij bestaat uit drie delen:

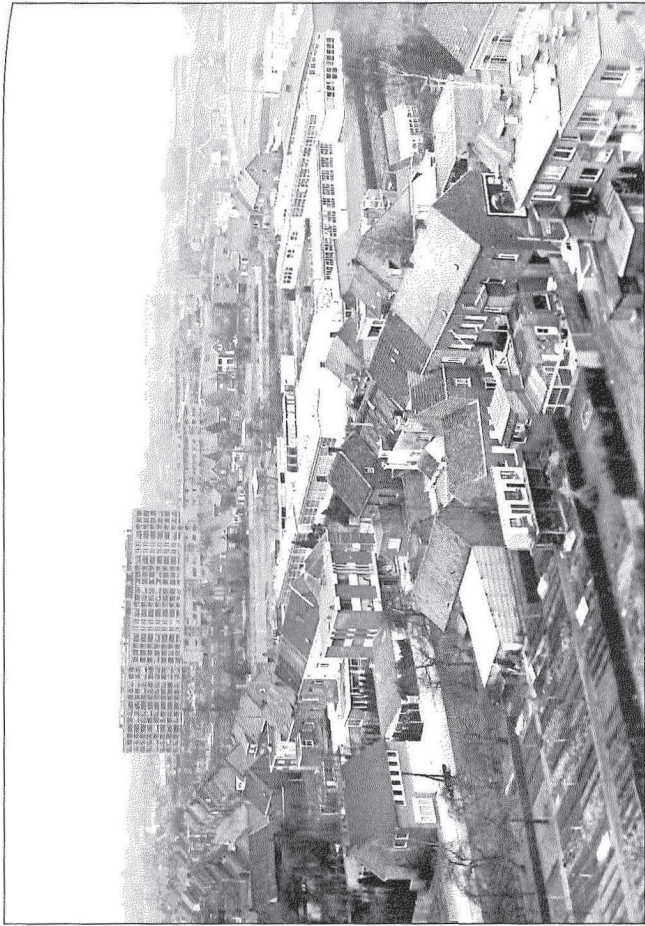
2a. Radulf = Germaanse naam, bestaande uit 'rad' = raad en 'olf' = wolf; in de Franckische periode was het een erg verspreide naam (bv. H. Radulfus, ca. 840); de naam werd geromaniseerd tot Rauwel = Franse naam 'Raoul'.

2b. -inga = achtervoegsel om de 'familie en het gevolg' van een persoon aan te duiden; inga > ing > ik > k; bv. Karolingers (= wie bij Karel behoort); Bavikhove = hof van de lieden van Bavo; Morfkhoven...

2c. hoven, hoeven: meestal afgelegen heidegronden die aan privépersonen werden toegewezen, waarop ze hun woning bouwden en waarmee ze in het onderhoud, in de behoeften van hun gezin, familie en medewerkers konden voorzien.

- betekenis: de gronden van de familie en medewerkers van Raoul.

velleke (wijk)



Het Velleke was pas gebaat. Tatteneum traves ok. Dao gave ze toen nog les in barakkes.

- attestatie: **1600**, 2 sillen heyen gelaeten **ivellekens** eusel; **1620**, een eussel **gelegen** opde **vellekens** bempt.

- ligging: Elsum.

- herkomst: drie mogelijke verklaringen:

1. velleke = velleke, maar 'vel, velle' in de betekenis van 'vallen' komt alleen voor in de samenstelling 'velveken' (z.a.), waarin 'veken' = hek, afsluiting; 'valveken' = dus een hek dat vanzelf dichtviel; vroeger moest men de bewerkte akkers afsluiten en beschermen tegen loslopend vee: men deed dat o.a. met een 'sloot' (= afsluitgracht), een 'perre' (= afsluitboom), een '(val)veken (= afsluithek); wie een veken liet openstaan kreeg een boete; zie Velveken.

2. velleke = veldeke, maar dan zou de combinatie 'vellekens eusel/bempt', zoals die in de attestatie voorkomt, onlogisch zijn.

3. velleke = troetelnaam, bijnaam, beroepsnaam voor de persoon die 'vellen' bewerkt en/of verkoopt (o.a. huid, bont, perkament); vermits de attestaties met 'genitief-s' op een bezitter wijzen, is deze verklaring de meest aangewezen; vergelijk de bouw van de naam 'Vellekens' met die van gelijksoortige persoonsnamen als Schelle - Schelleke - Schellekens, Belle - Belleke - Bellekens (= de persoon met de schel of bel), Velde - Veldeke - Veldekens.

- betekenis: m.i. percelen in het bezit van een bontwerker.

De auteur en zijn bedoeling

Als geboren Gelenaar (*1941) en doctor in de Germaanse Taal- en Letterkunde is Karel Cools gevoelsmatig en redelijkerwijs goed geplaatst om zijn Geelse moedertaal etymologisch te analyseren.

Talrijk zijn de beschrijvingen van de Kempische dorpsdialecten naar vorm, klank en betekenis, maar veelal wordt de herkomst van de woordenschat daarbij niet aangepakt. Met dit woordenboek wil de auteur dat tekort enigszins verhelpen: hij bespreekt de oorsprong van 1000 woorden die in zijn dialect voorkomen. En dat precies maakt het boek dan ook uniek.

Geel is echter geen eiland en het Geelse dialect is geen aparte taal. Het is binnen het overkoepelen van de Kempische regiolect verbonden met de andere dialecten. Zo zal dit werk niet alleen de Gelenaar maar ook de Kempenaar aanspreken.



GERAADPLEEGDE WERKEN

ANS

- Cools K., Toponymie van Geel, doct. dissertatie, Leuven, Acco, 2007.
- Cornelissen P. en Vervliet J., *Idioticon van het Antwerps dialect (Stad Antwerpen, Antwerpse Kempen)*, Gent, Koninklijke Vlaamse Academie, 1899.
- Debrabandere F., *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, Brussel, Gemeentekrediet, 1993.
- De Vries J., *Etimologisch woordenboek, Utrecht/Antwerpen*, Het Spectrum, 1979.
- De Vries J., *Nederlands etymologisch woordenboek*, Leiden, Brill, vierde druk, 1997.
- Frank-Van Wijk, *Etimologisch woordenboek der Nederlandse taal*, s-Gravenhage, M. Nijhoff, tweede druk, 1949.
- Heidbuchel H., *ABN-woordenboek*, Hasselt, Heidelberg, 1962.
- Kempeneers P., *Hydronymie van het Dijle- en Netebekken*, doct. dissertatie, Leuven, 1982.
- Pauwels J., *Het dialect van Aarschot en omstreken*, uitg. door het Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1958.
- Simon R., *Nouveau dictionnaire illustré*, Paris, 1947.
- Stoett E., *Nederlandse spreekwoorden en gezegden*, Zutphen, Thieme, 1953.
- Van Dale, *Groot woordenboek der Nederlandse taal, Utrecht/Antwerpen*, 1999.
- Van Loey A., *Middel nederlandse spraakkunst. Deel I: Vormleer*, Groningen, 1980.
- Van Veen P., *Etimologisch woordenboek, Utrecht/Antwerpen*, Van Dale, 1989.
- Verdam J., *Middel nederlandse handwoordenboek, s-Gravenhage*, M. Nijhoff, 1994.
- Weijnen A., *Etimologisch dialectwoordenboek*, Assen, Van Gorcum, 1996.

WNT